

לצבוע אדום וצבעו שחור (בבא קמא ק)

גליון 410

איתא במשנה בדף ק: הנותן צבע לצבע וכו' לצבוע לו אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום, רבי מאיר אומר נותן לו דמי צמרו. ר' יהודה אומר אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה, ואם היציאה יתירה על השבח נותן לו את השבח.

ופירש"י בד"ה לצבוע לו אדום, קני בשינוי לר"מ ולא יהיב ליה אלא דמי צמרו אבל לא דמי שבחו או זה יתן שכרו משלם ויקח הצמר, עכ"ל. בתחילת דברי רש"י מבואר שהיות ושינה מדעת בעל הבית (שביקש שיצבע באדום וצבע בשחור) הרי הוא כגזלן שקונה בשינוי, ולכן הצמר הוא שלו עם כל שבחו וצריך לשלם עבור הצמר. אבל מסוף דבריו שכתב או זה יתן שכרו ויקח הצמר משמע שלא קנה בשינוי, דאם קנה בשינוי איך מצי לשלם שכרו ולקבל הצמר, הרי הצמר שייך לצבע שהוא כגזלן. וע"כ דלא הוי שינוי גמור.

וכן הקשה בתוס' רבינו פרץ שהיות וקנה בשינוי אין בעל הצמר יכול לדרוש לקבל את הצמר. גם בחי' הריטב"א (עבודה זרה ו:): כתב דר"מ ס"ל דכל המעביר על דעתו של בעל הבית נקרא גזלן, וסבירא ליה נמי דשינוי כזה קונה בגזלן, ולפיכך נותן לו דמי צמרו, דכל הגזלנים משלמין כשעת הגזילה. וזה אפילו בעל כרחן של בעלים, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל דמיירי בשאין בעלים רוצים לתת לו שכירותו.

ותירץ בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה אות רלח) דיכול בעל הצמר לומר דניחא ליה במה שעשה, ולא חשיב שינוי לגביה. אלא דזה קשה מהגמ' בדף קב: בענין נותן מעות לשליח ושינה מדעת בעה"ב (שקנה עבורו חיטין במקום שעורין או להפך) כפי שיובא לקמן, דמבואר דאינו יכול לומר שטוב לו מה ששינה. ויש לחלק דחיטין ושעורין הוי שינוי מהותי, שקנה לו משהו אחר משא"כ צבע של הצמר הכל לפי דעת בעל הצמר, ואם הוא אומר שאינו מקפיד, לא חשיב שינוי. ובאילת השחר כתב לתרץ דשם איירי שאחר שקנה השעורין גילה דעתיה דמקפיד, ואח"כ עלה מחירם, ולכן לא מצי הדר ביה אבל אם לא גילה דעתו שמקפיד יכול לומר דניחא ליה מה שקנה כמו בצמר. וכתב דזה דוחק.

עכ"פ בריטב"א הנ"ל מבואר שיש כאן שני חידושים בדברי ר"מ, א) שנחשב גזלן, ב) דשינוי כזה קונה בגזלן. וכנראה דרש"י למד שאין זה שינוי גמור, ולכן אם ניחא ליה לבעל הצמר מה שעשה, לא קנה הגזלן. בשיטת ר' יהודה כתב רש"י (בד"ה ר' יהודה אומר) דקניס ליה דהאי דשינה להיות ידו על התחתונה ולא נתהני משבחא, ואגרא נמי כוליה לא ישקול אלא יציאה וכו'. מפשטות דברי רש"י משמע שמן הדין היה צ"ל שמחמת השינוי יקנה את הצמר אלא דקנסו אותו שלא ירויח אלא ידו על התחתונה. הוא באמת גזלן והיה צריך לקנות בשינוי אבל קנסו אותו, שלא ירויח ממה שעשה. ויוצא שרובן הפקיעו את הקנין שלו.

והנה בדף קב: בנותן מעות לשלוחו ליקח לו חיטין ולקח מהם שעורין, דבברייתא אחת מבואר דהחיטין שייכים לשליח ובברייתא השניה מבואר שהם שייכים לבעל המעות ומתחלקים ברווחים, אמר ר' יוחנן לא קשיא, הא ר' מאיר (שבמשנה) דאמר שינוי קונה, ולכן החיטין שייכים לשליח ששינה מדעת בעל המעות ששלח אותו, ואילו לר' יהודה דס"ל דשינוי אינו קונה, החיטין שייכים לבעל המעות. ומשמע שטעמו של ר' יהודה במשנה הוא כי ס"ל דשינוי אינו קונה, ולא כרש"י ששינוי קונה רק שקנסו אותו.

אמנם בתוס' (צה: בד"ה בשבח וכו') כתבו דאין הפשט בגמ' בדף קב: דר' יהודה ס"ל דשינוי אינו קונה דהא בדף צג: אביי מנה את התנאים שסוברים דשינוי אינו קונה ולא הזכיר את ר' יהודה. וע"כ דס"ל דשינוי קונה. וע"כ דהפשט בגמ' הוא דבכה"ג ר' יהודה ס"ל דשינוי אינו קונה. ואולי בגלל הקנס שהזכיר רש"י במשנה בדף ק: אלא דלפי"ז צ"ב למה קנסו בצבע או בשליח ששינו מדעת בעה"ב, ולא קנסו בכל גזלן.

ובחי' תלמיד הרשב"א והרא"ש כתב דלר' יהודה לא חשיב גזלן להיות קונה בשינוי. והיינו דלא דשינוי אינו קונה ולא דאין כאן שינוי אלא דלא חשיב גזלן כדי שהשינוי יקנה לו.

וכן כתב בחי' הרשב"א דלר' יהודה לא קני בהאי שינוי דלאו שינוי גמור הוא לדידיה אלא כשינוי דצבע. ובדף צה: ביאר דאע"ג דס"ל דשינוי קונה, קסבר ר"י דמשנה מדעת בעל הבית אינו נקרא גזלן, שאין הצבע מתכוין לגזול אלא הוי כיוורד לשדה חבירו שלא ברשות וידו על התחתונה, דלר"מ בלחוד הוא דאית ליה דכל המעביר נקרא גזלן כמבואר בהשוכר את האומנין (ב"מ עח). וכן כתב הרא"ש (סי' יח) דלא חשיב גזלן במה שמשנה ממה שאמר. מבואר דר"י ס"ל דהשינוי אינו קונה לו כי אינו נחשב גזלן.

ובתוס' (צה: בד"ה בשבח) כתבו דגזלן קונה בשבח בגלל תקנת השבים אבל בצבע דלא נחת בתורת גזילה לא שייך תקנת השבים. ור"ת פירש דר"י ס"ל דשינוי קונה אבל בצבע שאין מתכוין לקנות לא קני. וכן נראה דלא צריכי לאוקמא ר"י כב"ש, ואתי שפיר נמי דלא חשיב ר"י בהדי הני תנאי דסברי שינוי אינו קונה, וכנ"ל. וכן ביאר בפני יהושע (קב:): דהא בנתן לו מעות לקנות חיטין וקנה שעורין לא שינה בגוף החפץ אלא דר"מ ס"ל דעצם זה ששינה מדעת בעה"ב הופך אותו לגזלן ולכן קנה אבל לר' יהודה לא נחשב בזה לגזלן. אבל שיטת רש"י צ"ב שכתב דלר"י קנסוהו להאי דשינה להיות ידו על התחתונה דמשמע שלמרות שהוא גזלן ולמרות שהוא שינה, קנסוהו שלא ירויח ממעשיו אלא ידו על התחתונה. ובשטמ"ק כתב בשם ה"ר יהונתן דר"י סבר כיון שלא אמר בפירוש שנתכוין לגזול אלא בשוגג בא מעשה לידו לא קנאה בשעת צביעה. ומה שהושבחה לצורך בע"ה הושבח אלא שנקנס האומן שגרם הפסד לבע"ה וכו', אין על בע"ה לשלם לו כלל משכרו אלא הוצאתה לבדו. מבואר שאין לו דין גזלן לקנות בשינוי. ועוד קנסו אותו שלא ירויח שכרו. ולפי"ז אפשר לבאר ברש"י שמה שכתב דקניס ליה אינו הטעם דלא קנה, דהטעם דלא קנה הוא כי אינו נחשב גזלן לקנות בשינוי. אלא הוא הטעם לדבר הנוסף שהתבאר בשטמ"ק שקנסו אותו שלא ירויח כפועל. והנה הרמב"ם בפירוש המשניות כתב על הדין של ר' יהודה שמשלם רק עבור ההוצאות דכל זה אינו תלוי ברצון בעל הבגד אלא אפי' אמר לו בעל הבגד כיון שעברת על מאמרי תן לי מה שהיה שוה בגדי בתחילה וטול לך הבגד, לא יוכל לומר זה לפי שאמרנו אם השבח יתר על ההוצאה ואם ההוצאה יתרה על השבח היא תקנה לכל אחד משניהם, עכ"ל. והיינו לכאורה דאין התקנה רק לטובת בעל הצמר אלא לטובת שניהם, ולכן אין בעל הצמר יכול לטעון שהתקנה היא לטובתו והוא מוותר עליה ורוצה לקחת את דמי צמר.

וכן כתב הרמב"ם ביד (פ"י שכירות ה"ד) אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא תן לי דמי הצמר או דמי העצים, אין שומעין לו. וכתב במגיד משנה שמצא ברש"י שפירש שביד בעל הבית לתת לו הצמר ודלא כהרמב"ם. וצ"ע איפה ראה זאת ברש"י. וביאר בתוס' יו"ט דרש"י כתב דקניס ליה להאי דשינה. משמע דדוקא אותו קנסו אבל אם בעל הצמר אינו חפץ בצמר אלא שיתן לו דמי צמרו הרשות בידו. והיינו דבעצם שינוי קונה ומגיע לו דמי הצמר אלא שקנסו את הצבע שלא יקנה אבל אם בעל הצמר מעדיף לוותר על התקנה, יכול לדרוש את דמי הצמר. הרי שלמדו בדברי רש"י שהקנס היה שלא יקנה בשינוי, ולא כמו שביארנו ע"פ השטמ"ק שאינו קונה מן הדין כי אינו גזלן, והקנס היה שלא ירויח ממעשיו, וצ"ע.

אבל עכ"פ מבואר ברמב"ם שלמרות שהיה כאן קנס לצבע בכל זאת אין בעל הכלי יכול לוותר על התקנה ולדרוש את דמי הצמר כי התקנה היתה לשניהם. וצ"ב למה תיקנו לטובת הצבע אם הוא שינה שלא כדין. ובביאור הגר"א (חו"מ סי' שו סע' ג) הוכיח מלשון הגמ' בדף קב: הא ר' מאיר הא ר' יהודה, הא ר"מ דאמר שינוי קונה והא ר"י דאמר שינוי אינו קונה. והא הו"ל למימר דר"י ס"ל כל המשנה ידו על התחתונה. אלא משום דלגמרי פליג ר"י אר"מ, ואף אם אמר בעל הצמר תן לי דמי צמרי אין שומעין לו, דס"ל לר"י דבכה"ג שינוי אינו קונה. וממילא הצמר חוזר לבעל הצמר גם אם לא ירצה.

וא"כ יוצא שלא היתה סיבת התקנה גם לטובת הגזלן אלא צורת התקנה היתה לרעתו, שאין לו קנייני גזילה לקנות בשינוי, ולכן גם באופן שבעל הצמר יפסיד, אין השינוי קונה לו. ולשון הרמב"ם שכתב שהתקנה היתה לכל אחד משניהם אין הכוונה לטובת שניהם אלא התקנה היתה הפקעה גמורה ששינוי לא יקנה ואינו תלוי באף אחד להחליט שלא ניחא ליה בתקנה. אמנם בערוך השלחן (שו, ח) כתב דכיון דלא נתכוין לגזול עשו חכמים תקנה זו שלא יהיה הרבה נזק לשניהם, לפיכך אין ביד אחד לשנות וכו' דשמא קשה על האומן ליתן הדמים. הרי שלמד שבעיקר התקנה התחשבו גם בצבע.